

เครื่องหมายในพระองค์พระมหากษัตริย์

ราชวงศ์จักรี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: เจนจบ ยิ่งสุมล

ชื่อบทความ: **เครื่องหมายในพระองค์
พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี**

ที่มา: วัฒนธรรมไทย ปีที่ ๓๑ (ธันวาคม ๒๕๓๖) : ๑๕-๒๐

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เครื่องหมายในพระองค์พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี

เจนจบ ยิ่งสุมล

การสร้างเครื่องหมายในพระองค์เริ่มมีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วก็มีต่อ ๆ มาทุก ๆ รัชกาล โดยย้อนไปถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่เคยมีมาก่อนนั้นด้วย ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อสมโภชกรุงเทพมหานครครบ ๑๐๐ ปีใน พ.ศ. ๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะทรงสร้าง “เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์มหากษัตริย์บรมราชวงศ์” ขึ้นเป็นพระบรมราชานุสรณ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์จักรี เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันสำคัญนี้ทรงมีพระราชประสงค์ให้มีเครื่องหมายของพระบรมราชวงศ์จักรี และเครื่องหมายในพระองค์ของพระมหากษัตริย์ที่ล่วงมาแล้วทั้ง ๔ พระองค์กับของพระองค์เองรวมเป็น ๕ เครื่องหมายไว้ด้านหลังของเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น และปรากฏอยู่ในสายของพระราชลัญจกรที่ใช้ประทับประกาศนียบัตรกำกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้นด้วยแต่ในขณะนั้นยังไม่ปรากฏว่ารัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ ทรงใช้รูปอะไรเป็นเครื่องหมายในพระองค์ จึงทรงพระราชดำริ และกำหนดโดยอาศัยพระเกียรติคุณและพระนามเดิมขึ้นถวายทุก ๆ พระองค์ ส่วนของรัชกาลที่ ๔ และของพระองค์นั้นต่างก็ทรงกำหนดขึ้นใช้ในรัชกาลนั้น ๆ แล้วไม่ต้องทรงกำหนดขึ้นใหม่ ในคราวเดียวกันนั้นยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเครื่องหมายเหล่านั้นไว้บนบุษบก ๓ แห่ง ซึ่งสร้างไว้บนลายพระมณฑปทิศเหนือของพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามอีกด้วย

เมื่อได้ทรงกำหนดเป็นราชประเพณีว่าจะใช้พระนามเดิมเป็นหลักในการคิดรูปแบบของเครื่องหมายในพระองค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์เป็นที่แน่นอนแล้ว การกำหนดเครื่องหมายในพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบันจึงทำได้สะดวกดังนี้

รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระนามเดิม “ทองด้วง” ใช้รูปปทุมอุณาโลม (อุณาโลมอยู่กลางกลีบบัวกนก) อุณาโลมรูป หมายถึงพระเนตรที่ ๓ ของพระคิวง (ผู้ทรงสร้าง) เฟื่องเลี้ยงไปถึงการทรงสร้างกรุงเทพมหานครและทรงตั้งพระราชวงศ์จักรี ดังปรากฏอยู่ในลายของพระราชลัญจกรประจำเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์แล้ว

รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระนามเดิม “ฉิม” ใช้รูปครุฑเป็นเครื่องหมาย (ครุฑแปลงมาจาก “ฉิมพลี” ชื่อวิมานของพญาครุฑ แต่เฟื่องเลี้ยงเอาตัวครุฑแทนตัว “ฉิม”)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นิยมนำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม “ทับ” ในรูปปราสาท เป็นเครื่องหมาย (ทับแปลว่าที่อยู่หรือเรือน หรือปราสาทก็ได้)

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม “มงกุฏ” ใช้รูปมงกุฏเป็นเครื่องหมาย

รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม “มหาจุฬาลงกรณ์” ใช้รูปจุฬามงกุฏ (พระเกี้ยว) เป็นเครื่องหมาย

รัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม “มหาวชิราวุธ” ใช้รูปวชิราวุธเป็นเครื่องหมาย

รัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม “ประชาธิปไตย” ใช้รูปพระแสงศรสามองค์เป็นเครื่องหมาย

รัชกาลที่ ๘ พระบาทสมเด็จพระปรเมนมหาอำนันท์มหิตล พระนามเดิม “อำนันท์มหิตล” ใช้รูปพระโพธิสัตว์เป็นเครื่องหมาย

รัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระนามเดิม “ภูมิพลอดุลยเดช” ใช้รูปพระที่นั่งอัฐทิศเป็นเครื่องหมาย

พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและประจำพระองค์รัชกาลที่ ๑

เป็นตรางา ลักษณะกลม รูปท่มอณาโลม มีอักษร อ อยู่กลาง อ มีลักษณะเป็นมันกลม คล้ายลักษณะความหมายของพระปรมาภิไธยว่าดวง จึงใช้อักษรอเป็นมงคลแก่พระปรมาภิไธยและเพื่อความมงคลจึงล้อมรอบด้วยกลีบบัวเพราะดอกบัวเป็นพฤกษชาติที่เป็นสิริมงคลของพระพุทธศาสนา

พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและประจำพระองค์รัชกาลที่ ๒

เป็นตรางา ลักษณะกลม รูปครุฑจับนาค เป็นสัญลักษณ์ของพระปรมาภิไธยว่า ฉิม ตามความหมายของวรรณคดีไทยคือพญาครุฑ ดังนั้น จึงนำรูปครุฑจับนาคมาเป็นเครื่องหมายแทนพระปรมาภิไธยในพระราชลัญจกร

พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและประจำพระองค์รัชกาลที่ ๓

เป็นตรางา ลักษณะกลม รูปปราสาท เป็นสัญลักษณ์ของพระปรมาภิไธยว่า ทับ หมายความว่าที่อยู่หรือเรือน ดังนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชลัญจกรเป็นรูปปราสาท

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระราชลัญจกรสำหรับเครื่องขัตติยราชอิสริยยศ

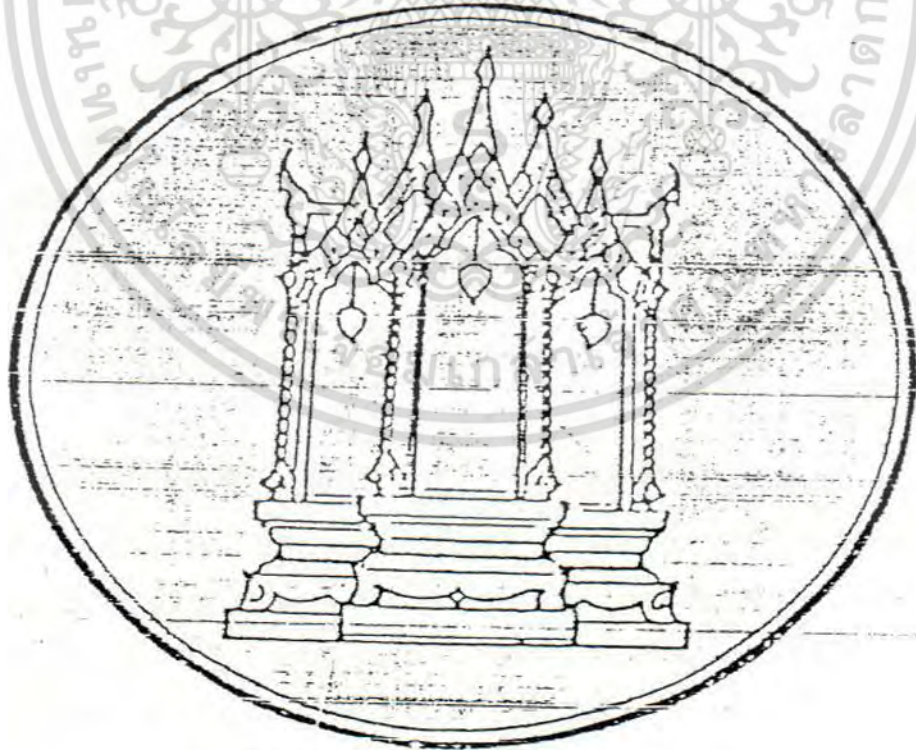

พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและประจำพระองค์รัชกาลที่ ๑

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ไว้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม มิใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัว และอาจมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและประจำพระองค์รัชกาลที่ ๒

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่เผยแพร่โดยกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ๒๕๖๕
พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและประจำพระองค์รัชกาลที่ ๓
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและประจำพระองค์รัชกาลที่ ๔

เป็นตรางา ลักษณะกลมรี รูปพระมหามงกุฏ เป็นสัญลักษณ์ของพระปรมาภิไธยว่า มงกุฏ ซึ่งเป็นสิริภรณ์สำคัญของพระมหากษัตริย์ อยู่ในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ มีฉัตรบริวาร ๒ ข้าง ที่ริมขอบทั้ง ๒ ข้าง มีพานทองสองชั้นวางพระแว่นสุริยกานต์หรือเพชรข้างหนึ่ง วางสมุดตำราข้างหนึ่ง พระแว่นสุริยกานต์หรือเพชรหมายถึงพระฉายาเมื่อทรงผนวชว่าวิชิตญาณ ส่วนสมุดตำราหมายถึงทรงศึกษาเชี่ยวชาญในทางอักษรศาสตร์และดาราศาสตร์

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๕

เป็นตรางา มีลักษณะกลมรี ข้างกว้าง ๕.๕ เซนติเมตร รูปพระเกี้ยวยอดมีรัศมี ประดิษฐานบนพานทองสองชั้น เป็นสัญลักษณ์ของพระปรมาภิไธยว่า จุฬาลงกรณ์ ซึ่งแปลความ-
หมายว่า เป็นสิริภรณ์ชนิดหนึ่งอย่างมงกุฏเคียงด้วยฉัตรบริวาร ๒ ข้าง ที่ริมขอบทั้ง ๒ ข้าง มีพานทองสองชั้นวางพระแว่นสุริยกานต์หรือเพชรข้างหนึ่ง วางสมุดตำราข้างหนึ่ง พระแว่นสุริยกานต์หรือเพชรและสมุดไทยนั้นเป็นการเจริญรอยจำลองจากพระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเป็นพระบรมชนกนาถ

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๖

เป็นตรางาลักษณะกลมรีกว้าง ๕.๕ เซนติเมตร ยาว ๖.๘ เซนติเมตร รูปวชิราวุธมีรัศมี ประดิษฐานบนพานทองสองชั้น ตั้งอยู่เหนือตั้ง มีฉัตรบริวาร ๒ ข้าง เป็นสัญลักษณ์ของพระ-
ปรมาภิไธยว่า วชิราวุธ ซึ่งหมายความถึงศัสตราวุธของพระอินทร์

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๗

เป็นตรางาลักษณะกลมรีกว้าง ๕.๕ เซนติเมตร ยาว ๖.๗ เซนติเมตร รูปราวพาด พระแสงศร ๓ องค์ คือ พระแสงศรพรหมาศตร์ พระแสงศรอัคนีवाद พระแสงศรประลัยवाद เบื้องบนมีรูปพระแสงจักรและพระแสงตรีศูลอยู่ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฏ มีบังแทรกตั้งอยู่ ๒ ข้าง กับมีลายกนกแทรกอยู่ระหว่างนั้น พระแสงศร ๓ องค์นี้เป็นสัญลักษณ์ของพระปรมาภิไธยว่าประ-
ชาธิปกคัคคิเดชน ซึ่งมาจากความหมายของศัพท์วรรคสุดท้ายที่ว่า เดชนแปลว่า ลูกศร

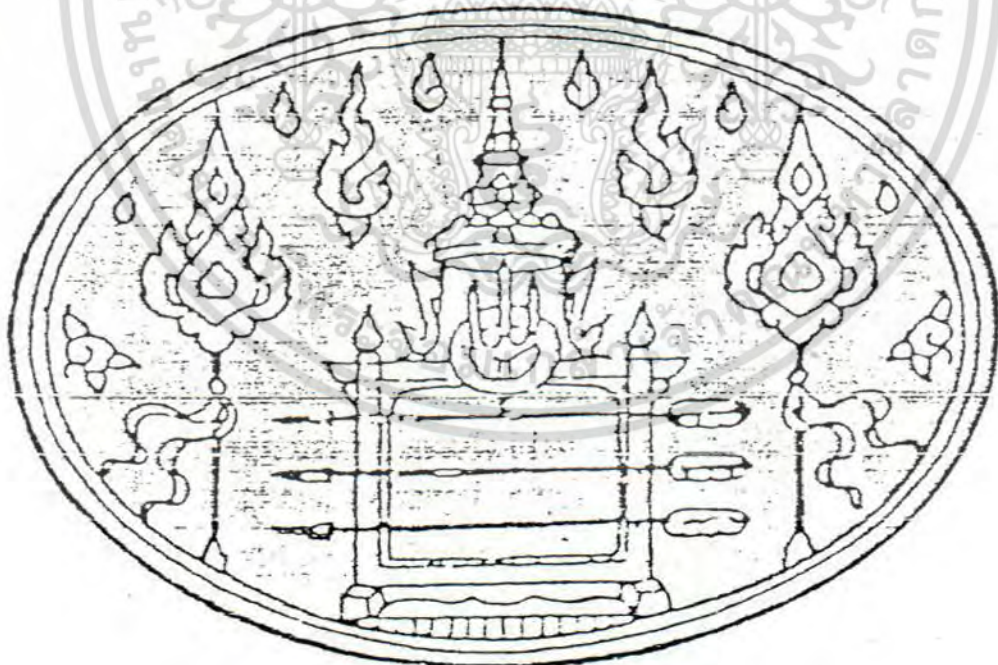
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ 5
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับใช้ราชการเชิงในเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ 6

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ 7

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๘

เป็นตราสัญลักษณ์กลม ศูนย์กลางกว้าง ๗ เซนติเมตร รูปพระโพธิสัตว์ประทับบนบัลลังก์ดอกบัว ห้อยพระบาทขวาเหยียบบัวบาน หมายถึงแผ่นดิน พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัวตูม และมีเรือนแก้วด้านหลังแทนรัศมี มีแท่นรองรับตั้งฉัตรบริวาร ๒ ข้าง เป็นสัญลักษณ์ของพระปรมาภิไธยว่า อานันทมหิดล ซึ่งแปลความหมายว่า เป็นที่ยินดีของแผ่นดิน เพราะพระองค์ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย โดยความยกย่องยินดีของอเนกนิกรชาวไทย ประหนึ่งพระโพธิสัตว์เสด็จมาประทานความร่มเย็นเป็นสุขแก่ทวยราษฎร์ทั้งมวล

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๙

เป็นตรา ลักษณะรูปไข่ กว้าง ๕ เซนติเมตร สูง ๖.๗ เซนติเมตร รูปพระที่นั่งอิฏฐทิศ ประกอบด้วยวงจักร กลางวงจักรมีอักษรเป็น อู หรือเลข ๙ รอบ ๆ มีรัศมี แปลความหมายว่า ทรงมีพระบรมเดชานุภาพในแผ่นดินโดยที่วันบรมราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณีได้เสด็จประทับพระที่นั่งอิฏฐทิศ ราชบัลลังก์ เป็นผู้ถวายน้ำอภิเชก ๘ ทิศ และทิศทางอีก ๑ ทิศ แต่ในรัชกาลนี้เปลี่ยนจากราชบัลลังก์เป็นสมาชิกรัฐสภาผู้แทนราษฎรถวายน้ำอภิเชก เพื่อความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในแผ่นดินคือพระมหากษัตริย์ นับเป็นครั้งแรกในระบอบประชาธิปไตยที่สมาชิกรัฐสภาผู้แทนราษฎรได้ถวายน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ 8

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับราชการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นอบคตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ 9
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้